

ŞİİRDE MEKÂN UNSURU ve ZİHİNSEL HARİTALAMA; “BEN RUHİ BEY NASILIM”

Konvansiyonel bağlamda yorumlandığında şiir, kelimelerden oluşan, dizeler aracılığıyla kurulan, dile özel bir eylem olarak tanımlanabilir. Şiire dair bu ortak kabulün sınırlarını muğlaklaştırıp daha genel açıdan ele aldığımızda şiiri doğada, insanda, nesnede belki de her yerde gözlemleyebiliriz. Şiirin sınırlarının sorgulanarak genelleştirilmesi elbette ki tanım sorununu da beraberinde getirecek ve konuyu çetrefilli, belki de muğlak bir alana çekecektir. Ancak kesin tanımlama önerilerinde bulunulmasındansa muğlak bir alanın sağlayacağı kavramsal ortam, bizlere her daim yeni ‘haberler’ getirme potansiyeline sahip olmasından dolayı tercih edilebilir.

Roland Barthes edebiyatı tüm bilimleri kapsayan bir *anıt* olarak yorumlar.¹ Edebiyatın anıt olma hali, onun dil merkezli düşünce ve duygu bildirim potansiyeli ile ilişkilendirilebilir. Dil aracılığıyla söylem yaratma imkânı, edebiyatın disiplinlerarası niteliğini ortaya çıkarır. Edebiyat ve mimarlık iki farklı alan olmakla beraber temelde her ikisinin de ortak sorunsalı ‘insan’ özelinde belirginleşir. Öznenin mekân ve yer ile kurduğu ilişki deneyim ve yaşantı aracılığı ile açıklanabilir. Metin; deneyim ve yaşantının *kodlanmış* bir arayüzünü oluşturur. Mekân ve zaman, öznenin tüm yaşamı boyunca ‘içinde’ bulunduğu, birbirini bütünler nitelikte iki kavramdır. Kodlanmış bir temsil düzlemi olarak ele alındığında metin, öznenin zaman ve mekân bağlamında sahip olduğu deneyim, duygulanım ve yaşantının biriktirildiği; mekânı ve zamanı bulunmayan bir potansiyeli imler. Özne, mekânı tecrübe ederek deneyim ve yaşantı sahibi olur. Bu deneyim gerek metinsel düzlemde, gerekse zihinsel haritalama sonucunda farklı temsil ortamlarına aktarılabilir. Şiir özelinde konu edinilen mekân, metinsel temsil haricinde zihinsel haritalama ile vektörel / görsel bir arayüze kavuşabilir.

MEKÂN ve METİN

Öznenin mekân ile kurduğu ilişki fiziksel ve algısal bağlamda değerlendirilebilir. Çeşitli ölçme araçlarıyla fiziksel niteliği bağlamında somutlanan mekân, algısal açıdan ele alındığında muğlaklaşmaya başlar. Bernard Tschumi *Mimarlık ve Kopma* isimli kitabında, mekân bilincinin kişiden kişiye değişen apriorik nitelikte olduğunu vurgular.² Mekânı sıradan bir boşluk değil de özel bir yer yapan fiziksel olgular kadar geçmişte yaşananlardır. Mekânı deneyimleyen özne,

belirli bir zaman dilimi (süre) içerisinde tecrübe ettiği mekânı bir nevi 'hafıza'ya alır. Bu bağlamda zaman, mekânın fiziksel niteliklerine ek olarak dördüncü boyutunu belirginleştirir. Durdurulmuş bir zaman, durdurulmuş bir mekâna da tekabül eder.³ Gaston Bachelard mekân - özne etkileşimi bağlamında öznenin ilişkide olduğu mekâna atfettiği potansiyeli vurgular ve bir nesneye şiirsel mekânını kazandırmanın, ona nesnel olarak sahip olduğundan daha büyük bir mekân vermek olduğunu, başka bir deyişle, onun içtenlik mekânının genişlemesini izlemek olduğunu aktarır.⁴ Özne, bulunduğu mekân ile ilişki içerisine girer; anı ve yaşantılar biriktirir. Bu doğrultuda özne mekâna kimliğini yansıtır; zaman içerisinde mekân ve yer, ziyaretçi durumundaki özne bağlamında değer kazanır. Mekânsallık kavramı aracılığıyla koordinat sistemi ile tanımlanan, numerik karşılığı bulunan (gerçek) mekân, sınırlarından arındırılabilir. Mekânsallık; zamanın, sürekli bir şimdiki zaman haline gelme durumunu yansıtır. Yaşantı ve deneyim üst üste katmanlaşarak genelleşir ve kavram olarak mekânsallık tanımlanabilir hale gelir. Bu duruma koşut şekilde mekânsallık mefhumu gerçek mekân yokken bize mekânı gösterir; tıpkı şiirde olduğu gibi.

Metin; mekânın temsilinde bir imkân olarak değerlendirilebilir. Mimarlık ve edebiyat özelinde metin, ortak paydaları bulunan bir arayüz teşkil eder. Mikail Bakhtin metni beşeri bilimlerde herhangi bir disiplin için birincil veri (gerçeklik) ve çıkış noktası olarak tanımlar.⁵ Edebiyatta metnin yorumu, mimarlıkta mekânın yorumuna koşut şekilde görecelidir; öznenin özneye kod açılımı ve algılanması farklılık gösterir. Her metin üretilmiş olduğu özne bağlamında biriciktir. Bu bağlamda her metin bir söylem olarak nitelendirilebilir. Okuyucu özne tarafından yorumlanan metin birçok yan anlama açık durumdadır. Her metin kendi gerçekliğini önerir. Yazınsal gerçeklik; hakiki dünyanın ve kurmaca olanın kesişiminde ortaya çıkar ve metin ile yapıya bürünür. Yazınsal gerçeklik dış gerçeklikten ayrı, temsil düzlemindeki yeni bir gerçekliği ifşa eder. Keza mekân özelinde ortaya konulan her anlamlandırma önerisi yeni betimlemeleri beraberinde getirir.

ZİHİNSEL HARİTALAMA

Türk Dil Kurumu sözlüğünde imge; '*Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey; imaj*' olarak tanımlıdır. İmge; gerçeğin dönüştürülmüş hali, bir nevi türevidir. Devingen nitelikteki imge, çok katmanlı özellik gösterir. Her öznenin sahip olduğu deneyim özelinde kendi imgelem yetisi belirginleşir. Mekân içerisinde bulunan özne tecrübe ettiği 'atmosfer' ile ilişki içerisine girerek kendi mekânsal imgesini oluşturur. Mekânsal imge, bireyin mekân içindeki yerinin bir nevi resmidir. Kevin Lynch, çevresel imgeleri gözlemci özne ile bulunduğu çevre arasında işleyen iki yönlü bir süreç olarak tanımlar. Çevre, farklılıklar ve ilişkileri ortaya çıkarır, gözlemci ise uyum kabiliyeti ve kendi amaçları doğrultusunda gördüklerini seçer,

düzenler ve anlamlandırır. Bu şekilde oluşturulan imge, görüleni sınırlandırır sürekli etkileşim içinde bulunan çevrenin süzülen algısal girdilerine karşı test edilir.⁶ Kevin Lynch mekânsal imgeyi kimlik, yapı ve anlam olarak üç bileşene ayırır. Fiziksel form özelinde gözlemleyici öznenin oluşturduğu imge, o öznenin mekânsal algısını tanımlar. Bireyler sahip oldukları deneyim ve bireysel yaşantılar özelinde buldukları mekâna dair zihinsel temsiller üretirler. Bu süreç özelinde birey yaşadığı yer ile ilgili deneyim edinir, bu deneyimi belleğinde koruyup hafızaya alır ve çeşitli kodlar oluşturur.

Zihinsel haritalama; gözlemci öznenin bulunduğu ortama dair bireysel deneyiminin çizgisel teknik aracılığıyla dönüştürülmesi, zaman içerisinde oluşturduğu imgelerin bir nevi kod açılımı olarak özetlenebilir. Kevin Lynch zihinsel haritaları insanın bir yerle ilgili olarak geliştirdiği iç imgeler olarak tanımlar. Zihinsel haritalama aracılığı ile öznenin mekân ile kurduğu ilişkilerin yeni arayüzlerde tanımlanma imkânı sağlar.

'BEN RUHİ BEY NASILIM' ÖZELİNDE ZİHİNSEL HARİTALAMA

Disiplinlerarası nitelikteki zihinsel haritalama eylemi, mimarlık bağlamında mekânın özne üzerinde sahip olduğu duygulanımın aktarılmasında kullanılan bir yöntem. Zihinsel haritalama edebiyatta herhangi bir kullanım alanına sahip olmamakla beraber duygu ve düşüncenin temsili özelinde ilgi çekici bir açılım potansiyeli barındırmaktadır. Şiir özelinde değerlendirildiğinde zihinsel haritalama şair öznenin tanımladığı mekânın okuyucu bağlamındaki yansımaları belirginleştirir. Bu durum şairin niyeti ve okurun niyeti sorunsalına ilginç bir katkıda bulunarak algılanan imgeleri 'görünür' kılar.

Ben Ruhi Bey Nasılım, sahip olduğu mekânsal geri plan bağlamında zihinsel haritalama için açılımlı bir yapıt durumundadır. Edip Cansever, 'Ben Ruhi Bey Nasılım'ı, 1976 tarihinde 11. şiir kitabı olarak yayınladı.⁷ 20.yy'ın ortalarına dair İstanbul, eserin konu edinildiği mekânsal arka planı oluşturur. Eserin başkahramanı Ruhi Bey dışında yedi farklı karakter tanımlanmıştır; Çiçek Sergicisi, Meyhane Garsonu, Kürk Tamircisi Yorgo, Otel Kâtibi, Genelev Kadını, Cenaze Kaldırıcısı Adem ve Meyhane Patronu. Eser boyunca Ruhi Bey'i tanıyan, onunla iletişimde bulunan karakterler kendisi ile ilgili ortak yaşanmışlıklarını anlatırlar ve bu tanımlar özelinde Ruhi Bey'in karakteristik özelliklerini okuyucuya ifşa ederler. Eserin başkahramanı konumundaki Ruhi Bey travmatik bir gençlik geçirmiştir. Ergenlik döneminde üvey annesinin cinsel istismarına maruz kalmış ve zamanla çevresine yabancılaşarak içe kapanmıştır. Eserdeki yedi farklı karakter, okuyucuya Ruhi Bey merkezde olmak üzere kendi yaşanmışlıklarını aktarır. Her karakter ilişkili olduğu mekândan seslenir ve Ruhi Bey ile ilgili yaşanmışlıklarını anlattıkça buldukları, algıladıkları mekânları, sokakları, semti ve kenti de anlamlandırmış olurlar.

Edip Cansever yirmi bölüm şeklinde kurguladığı eserini altı farklı kentsel ve mimari mekân üzerinde 'inşa' etmiştir. Eserde belirginleşen mekân ve yerler; İstanbul, Beyoğlu, konak bahçesi, Yorgo'nun dükkânı, otel ve sayrılar evi 283 numaralı odadır. Zihinsel haritalama aracılığıyla ortaya konulan vektörel imajlar, Umberto Eco'nun Açık Yapıt'ta tanımladığı sanat eseri tanımına koşut şekilde sonsuz anlamlandırma denemelerinden birkaç tanesi olarak 'görülebilir'.

Ozan ÖZTEPE

- 1 Barthes, R. (2015), "Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi", YKY, s.49
- 2 Tschumi, B. (2018), "Mimarlık ve Kopma", Çev: A. Tümertekin, Janus Yayıncılık, s.83
- 3 Kahraman, H.B. (2004), "Türk Şiiri, Modernizm, Şiir", YKY, s.299
- 4 Bachelard, G. (2017), "Mekânın Poetikası", Çev: A. Tümertekin, İthaki Yayınları, s.216
- 5 Bakhtin, M. (2017), "Karnavaldan Romana", Çev: C. Soydemir, Ayrıntı Yayınları, s.348
- 6 Lynch, K. (2010), "Kent İmgesi", Çev: İ. Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.7
- 7 Edip Cansever, 'Ben Ruhi Bey Nasılım'ın çıkış öyküsünü Şiiri Şiirle Ölçmek isimli kitabında şu anektod ile aktarmaktadır: "Ben Ruhi Bey Nasılım adlı kitabımı, bugünden çocukluğuma doğru uzanan bir çizgiyi bölüm bölüm yazarak sürdürmeyi düşünmüştüm. Baştan dört bölümü de bu amaçla yazmıştım. Kitap hem yavaş yürüyordu, hem de bir yerde tıkanıp kalacak gibiydi. Bir süre yazmayı bıraktım. Bir gün Krepen Pasajı'nda bir başıma oturuyordum. Yazdı, hava sıcaktı. Pasaj da oldukça tenhaydı. Dipte, köşede bir garson uyukluyordu. Diyebilirim ki, şiirime bir dekor hazırlanıyordu sanki. Nitekim biraz sonra ilk oyuncu sahneye girdi. Pasaj'a sık sık gidenler iyi bilirler, sakalları uzamış, saçları dökük ve yağlı, askılı pantolonunu karnının üstüne kadar çekmiş, omzunda birkaç kemerle dolaşan ve kimselerle konuşmayan bir adam vardı. Daha önceleri çok gördüğüm halde ilgimi pek çekmeyen bu adam, dışarıdaki masalardan birine, tam karşıma oturdu. Dikkatle izlemeye başladım. Kendi kendiyile konuşur gibi dudaklarını hafiften kıpırdatıyordu. Bir kadeh içki verdiler, içti. Birdenbire Ruhi bey'i daha yazılmamış olan Ruhi bey'i bulduğumu anladım. Çocukluğumdan, gençliğimden ve 'şimdi'lerden sıyrılarak onun dünyasıyla özdeşleştim. Eve döndüm, ilk notlarımı yazdım. Kitap o günkü rastlantıdan sonra hızla gelişti." Cansever, E. (2009), "Şiiri Şiirler Ölçmek", Hazırlayan: D. Dirlikyapan, YKY.